

JEZIKOVNA PODOBA KANALSKE DOLINE: ZAKONODAJNE DOLOČBE IN JEZIKOVNA KRAJINA

Nataša Gliha Komac

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana

Maja Mezgec

Pedagoška fakulteta, Koper
Slovenski raziskovalni inštitut (Slori), Trst

UDK 323.15(450.365=163.6):811.163.6'282

Do formalno-pravne potrditve zgodovinske prisotnosti slovenske jezikovne skupnosti na območju Kanalske doline¹ (it. *Val Canale*, nem. *Kanaltal*, furl. *Val Cjanâl*) pride šele z Zakonom 482/1999 o zaščiti zgodovinskih jezikovnih manjšin na ozemlju Republike Italije ter posebej z Zakonom 38/2001 o celostni zaščiti Slovencev v Italiji. V prispevku soočamo določila aktualne zakonodajne ureditve s podobo dolinske jezikovne krajine. Pri tem se osredinjamo na položaj slovenskega jezika v primerjavi z ostalimi dolinskimi jeziki, opozarjamo pa tudi na dogajanje na področju izobraževanja.

Kanalska dolina, sociolingvistika, zakon o jeziku, jezikovna krajina, izobraževanje

Formal and legal recognition of the historical presence of the Slovene language community in the Val Canale (Kanalska dolina / Ger. Kanaltal / Fur. Val Cjanâl) was not achieved until Law 482/1999, concerning the protection of the historic language minorities in Italy and specifically by Law 38/2001, concerning the linguistic equality of the Slovene minority in Italy. In this paper, the current regulatory regime is compared against the valley's actual linguistic landscape. The focus is on the situation of Slovene compared to the other languages present in the Val Canale. Certain issues concerning developments in the field of education are emphasized.

Val Canale, sociolinguistics, language legislation, language landscape, education

Za slovensko jezikovno skupnost na skrajnem severozahodnem robu slovenskega etničnega ozemlja v Kanalski dolini v Italiji še kako drži Toporišičeva misel (1991: 46), da je dolinski Slovenec »posebna tvorba zgodovinskih dogodkov«. Na tem danes jezikovno mešanem območju, kjer od 6. stoletja dalje sledimo slovansko govorečemu prebivalstvu, so se skozi stoletja izmenjavale različne oblasti in ureditve. Splet jezikovnih in nejezikovnih dejavnikov, ki določajo preživetje jezikovne skupnosti oz. njeno etnolingvistično vitalnost in so kot taki ključni elementi jezikovne politike, je

¹ Čeprav problematika slovenske jezikovne skupnosti na robovih slovenskega etničnega ozemlja ni bila osrednje področje raziskav in zanimanj profesorja Toporišiča, se teme dotakne tako s posebnim poglavjem v monografiji *Družbenost slovenskega jezika* (1991) kot tudi z nekaj zapisi, objavljenimi leta 1985 v *7D*.

zaznamoval lokalno stvarnost, še posebej kar zadeva samoopredeljevanje lokalnega prebivalstva ter znanje in rabo (slovenskega) jezika.

V prispevku nas posebej zanima, kako, če sploh, se rezultati zakonske ureditve, tj. Zakona 482/1999 o zaščiti zgodovinskih jezikovnih manjšin na ozemlju Republike Italije in Zakona 38/2001 o celostni zaščiti Slovencev v Italiji, odražajo na aktualni jezikovni krajini Kanalske doline. Z rapalsko pogodbo (1920), pariško mirovno pogodbo (1947), londonskim sporazumom med Veliko Britanijo, ZDA, Italijo in Jugoslavijo (1954) ter pozneje italijansko-jugoslovanskimi osimskimi sporazumi (1975) je bila namreč slovenska jezikovna skupnost (ter posledično njene kolektivne pravice) uradno priznana le na Goriškem in Tržaškem. Kot kazalec statusne utrditve položaja dolinske slovenske jezikovne skupnosti in uresničevanja zakonskih določil, predvsem pa za razmislek o ohranjanju njene etnolingvistične vitalnosti, je izpostavljeno vprašanje vključitve pouka slovenščine v dolinske šole.

1 Slovenska jezikovna skupnost v Kanalski dolini

Poselitveno ozemlje slovenske jezikovne skupnosti v Italiji se razteza vzdolž slovensko-italijanske meje. Ozemlje delimo na šest enot: Kanalsko dolino, Rezijo, tersko Beneško Slovenijo, nadiško Beneško Slovenijo, Goriško in Tržaško (Bufon 1992: 36). Navedena območja predstavljajo konglomerat, ki odraža različne zgodovinske, etnične, družbene in upravopolitične situacije (Bufon 2015: 14).

Z uradnimi podatki o številčnosti slovenske skupnosti in o razširjenosti rabe slovenskega jezika ne razpolagamo, kajti demografskih podatkov o govoricah slovenskega jezika iz popisov prebivalstva po letu 1971 nimamo. Steinicke (1984: 102), ki ga povzema Stranj (1992: 89), je npr. ocenil, da je v času raziskave 1981/1982 v Kanalski dolini živelo 8.886 prebivalcev, od tega 895 (10,1 %) Slovencev in 755 (8,5 %) Nemcev.

Samorazumevanje starejšega domačinskega prebivalstva še vedno zajema nekoliko prilagojena mnogokrat citirana in komentirana misel (prim. Steinicke 1984: 105; Minnich 1993: 93; Šumi 2000: 138): Po srcu smo Korošci (neke vrste Staroavstrijci), govorimo po naše (slovensko), živeti pa moramo v Italiji. Š. Vavti (2007: 168) tako ugotavlja, da »[p]oleg jasnih etničnih samouvrščanj [...] obstajajo v Kanalski dolini tudi prehajajoče pripadnosti. Mnogi, ki se počutijo 'mešane', izjavljajo: 'mi imamo vse v sebi', jezikovni kodi pa se menjavajo in so odvisni od položaja. Štirijezični ambient vodi do multiple samoidentifikacije in zatekanja v regionalno in lokalno pripadnost.« Sklene (prav tam: 174), da mlajše generacije, ki imajo praviloma nižjo jezikovno zmožnost v slovenščini in nemščini ter se pogosto izobražujejo v tujini in iz gospodarskih razlogov odseljujejo, postajajo kozmopoliti, pogosto s t. i. dvojnimi ali več identitetami; pri tem se ob izrazitem prilagajanju in asimilaciji v večinski jezik pogosto ohranja zanimanje za stare šege, navade in tradicije ter je mogoče govoriti le še o t. i. simbolični etničnosti.

2 Zakonodajne določbe: raba slovenščine v javnosti

Ustava Republike Italije v 6. členu določa, da država s posebnimi določili štiti jezikovne manjšine. Čeprav obstaja princip varstva manjšin na najvišji ravni, je bilo vprašanje zaščite manjšin v povojnem obdobju vse do leta 1999, ko je bil sprejet Zakon 482/1999 o zaščiti jezikovnih manjšin (v Kanalski dolini slovenske, nemške in furlanske), postavljeno v politično ozadje.

Položaj slovenske manjšine v Italiji urejajo državni in deželni zakoni, občinski in pokrajinski statuti in pravilniki ter mednarodni dogovori, ki jih je Italija sprejela po drugi svetovni vojni. Vprašanje javne rabe slovenščine, tj. pravice do rabe slovenskega jezika pri sporazumevanju z oblastmi in prisotnosti slovenskega jezika v javnih napisih, je vse povojno obdobje med najbolj zapletenimi vprašanji.

Po dolgotrajnem postopku je bil leta 2001 razglašen Zakon 38/2001: Določila za zaščito slovenske jezikovne manjšine v deželi Furlaniji – Julijski krajini, znan kot zaščitni zakon, ki priznava zgodovinsko prisotnost slovenske jezikovne skupnosti na območju² ter opredeljuje njene pravice in obveznosti.

Za prispevek so relevantna določila 8. člena Zakona 38/2001, ki obvezuje javne uprave na območju izvajanja zaščite, da državljanom slovenske narodne skupnosti zagotavljajo pisno in ustno rabo slovenskega jezika, ter določila 10. člena, ki zadevajo vidno dvojezičnost in toponomastiko.

3 Jezikovna podoba Kanalske doline

Na območju Kanalske doline sobivajo slovenska, nemška, furlanska in italijanska jezikovna skupnost. Prvotno z večinsko slovansko govorečim prebivalstvom poseljeno območje, kjer so bili najprej le otočki nemško govorečih prebivalcev, je postopoma, predvsem zaradi prestižne vloge nemškega jezika v javni rabi (zlasti v šolstvu in gospodarstvu), postajalo dvojezično, s priseljevanjem furlansko govorečih trgovskih in rudarskih elit trojezično, najpozneje po letu 1919 – s priključitvijo Kanalske doline Kraljevini Italiji – pa gre za območje, na katerem sobivajo štiri jezikovne skupnosti.

Raziskava o znanju in rabi dolinskih jezikov iz leta 2004 (Gliha Komac 2009: 81–209)³ je pokazala, da večina dolinskega prebivalstva (64 %) kot svoj materni jezik prepozna italijanščino, 18 % furlanščino, 8 % nemščino in le 5 % slovenščino (zadnji trije jeziki se pojavljajo tudi v medsebojni kombinaciji oz. kombinaciji z italijanščino). Pri starejši generaciji je opazen večji delež furlanščine, pa tudi nemščine in slovenščine, pri najmlajših kot materinščina prevladuje italijanščina.

Dolinsko prebivalstvo kot zelo dobro ocenjuje svoje znanje italijanskega jezika, kot dobro znanje nemškega in furlanskega jezika, najnižje – kot slabo – pa znanje

² Izvajanje zakonskih določil je vezano na princip teritorialnosti. 4. člen Zakona 38/2001 predvideva opredelitev poselitvenega prostora, na katerem se bodo izvajala zakonska določila; skladno s predvidenim postopkom je predsednik 12. 9. 2007 izdal odlok s seznamom 32 občin (Odlok 2007).

³ Raziskava je bila opravljena na vzorcu 234 anketirancev. Zaradi statistične relevantnosti podatkov je bilo število zbranih odgovorov uteženo glede na število prebivalstva po posameznih krajih in glede na število šoloobveznih otrok; razmerja v vzorcu ne odstopajo bistveno od populacijskih podatkov.

slovenskega jezika. Samoocena znanja dolinskih jezikov je pokazala predstavo o najvišjem znanju vseh štirih dolinskih jezikov pri skupini anketirancev s slovensko materinščino. Skupina z nemško materinščino je poudarila znanje italijanščine in nemščine, skupina z italijansko materinščino zlasti znanje italijanščine in dokaj dobro znanje nemščine in furlanščine, skupina s furlansko materinščino pa zelo dobro znanje italijanščine in furlanščine ter dobro znanje nemščine.

Podobno podobo kažejo opisi jezikovnih izbir pri sporazumevanju z različnimi sogovorci (tj. s prvim oz. drugim otrokom, s partnerjem, z brati in sestrami, z materjo oz. očetom, s taščo oz. tastom, s sodelavci, s strankami). Prevladuje sporazumevanje v italijanskem jeziku (dobrih 90 %), nekoliko nižji je le delež pri sporazumevanju v italijanščini s starejšo generacijo, v slabih 30 % poteka komunikacija z različnimi sogovorci v furlanščini, pri sporazumevanju s strankami izstopa raba nemščine (54 %), katere delež je opazen tudi pri sporazumevanju z otroki. Najmanj je sporazumevanja v slovenščini, še največ pri sporazumevanju s strankami.

Stališča do dolinskih jezikov so pozitivna. Na vprašanje o jezikih, ki bi jih poleg italijanščine morali znati prebivalci Kanalske doline, so bili naštetni vsi trije dolinski jeziki in angleščina; potrebo po znanju slovenščine je zagovarjalo 67 %, nemščine 75 %, furlanščine 49 % in angleščine 75 % anketirancev. Najvišje izpričana želja po znanju jezikov je pri skupini anketirancev s slovensko materinščino. Argumenti za potrebo po znanju slovenščine in nemščine so bili prekrivni: jezik sosednje države (45 oz. 42 %), jezik območja (38 oz. 35 %) in naložba v prihodnost (17 oz. 23 %). Podoben rezultat izkazujejo odgovori na vprašanje, katere jezike bi poleg italijanščine morali poučevati v dolinskih šolah: slovenščino (54 %), nemščino (71 %), furlanščino (37 %) in angleščino (78 %). Tudi tu so razlogi za učenje slovenščine in nemščine podobni: jezik sosednje države (47 % oz. 52 %), jezik območja (36 oz. 26 %), naložba v prihodnost (16 oz. 17 %). Kot razlog za učenje nemščine je bila navedena tudi utemeljitev, da gre za svetovni jezik (6 %).

4 Jezikovna krajina Kanalske doline

Raziskave o jezikovni krajini (angl. *linguistic landscape*) predstavljajo dokaj nov pristop raziskovanja večjezičnosti, ki zadeva preučevanje napisov na javnih mestih, kot so napisi na trgovinah, plakati in drugi napisi javne ali zasebne narave. Napisi neposredno odražajo družbeno rabo jezika/-ov v javnosti in status jezika/-ov. Zrcalijo vlogo, ki jo imajo jeziki v določenem okolju, in kažejo na družbene odnose med različnimi jezikovnimi skupnostmi na območju (Landry, Bourish 1997; Cenoz, Gorter 2006).

Leta 2015 je Slori opravil obsežno empirično raziskavo (Mezgec 2015) o jezikovni krajini na naseljitvenem območju slovenske skupnosti v Italiji. Predmet analize je bila navzočnost slovenskega jezika na napisih javnih in zasebnih subjektov (toponomastika, cestne oznake, javna obvestila/plakati itn.; napisi zasebnikov, oglaševanje, spontani napisi itn.). Ugotavljali so stopnjo vidne navzočnosti slovenščine glede na

italijanski, torej večinski jezik, glede na druge deželne jezike, priznane z Zakonom 482/1999 (furlanščina, nemščina), in glede na širše mednarodno uveljavljene jezike.

Vzorec napisov v Kanalski dolini šteje 402 enoti.⁴ Od teh je 12 (3 %) napisov s slovenščino, 40 (10 %) z nemščino, 67 (16,7 %) z angleščino in 7 s furlanščino (1,7 %). Zaradi nizkega števila napisov v slovenščini nakazani trendi niso statistično zanesljivi. Pri večjezičnih napisih s slovenščino (11) je del napisa v slovenskem jeziku enakovreden tistemu v italijanskem: gre za enako pisavo (90,9 %), enako velikost črk (90 %), enak obseg besedila (81,8 %), in sicer večinoma za dobesedne prevode (81,8 %). Manjšinski jezik je v tem pogledu enakovreden večinskemu.

Primerjava zbranih podatkov o napisih v slovenskem jeziku s podatki o napisih v drugih krajevnih jezikih privede do naslednjih rezultatov. Napisov z nemščino je 40 (36 večjezičnih napisov z nemščino in štirje enojezični napisi). Glede položaja napisov v nemščini na večjezičnih napisih so podatki podobni kot pri slovenščini: napis v nemškem jeziku je enakovreden napisu v italijanskem.

Podatki o pogostnosti prisotnosti slovenščine in nemščine na večjezičnih napisih kažejo na nižji status slovenskega jezika. V Kanalski dolini je bilo proučenih 74 večjezičnih napisov: nemščina je prisotna skoraj na vsakem drugem napisu (36 oz. 48,6 %) – podobne so vrednosti za angleški jezik –, slovenščina pa le na 11 (14,9 %). Slovenščina kljub pozitivnim stališčem dolinskega prebivalstva (Gliha Komac 2009: 127, 143) ni dojeta kot samoumeven in za javnost primeren kod.

Nižji status slovenščine potrjuje podatek, da je pri večjezičnih napisih z nemščino več (80,6 %) t. i. napisov *bottom up*⁵ (pri slovenščini pa 72,7 %).⁶ Če se podatke primerja s povprečjem vseh treh pokrajin, je v Kanalski dolini več večjezičnih napisov *bottom up* s slovenščino (75 % v primerjavi s 54,8 % povprečne vrednosti za vse tri pokrajine). Primerjava deležev slovenskih napisov zasebnikov z deležem teh napisov v vseh treh pokrajinah kaže opazno višji delež v Kanalski dolini (8 oz. 66,7 % : 42 %), medtem ko drugod prevladujejo slovenski napisi javnih uprav in koncesionarjev javnih storitev. Verjetno gre za posledico relativno pozne zakonske ureditve javne rabe slovenskega jezika na območju, pri čemer javne uprave in koncesionarji javnih storitev – podobno kot drugod – zamujajo pri izvajanju določil zaščitnega zakona, ki zadevajo vidnost slovenščine (prim. Sussi idr. 2011). Višji delež napisov v slovenskem jeziku pri zasebnikih odraža (večji) interes zasebnikov za rabo slovenščine, ki je poleg samoidentifikacijske funkcije pri lokalnem prebivalstvu povezana tudi s trgovanjem in turističnimi storitvami.

Na splošno je v Kanalski dolini odstotek napisov v slovenščini nižji (3 %) od povprečja vseh treh pokrajin (9,2 %). Jezikovna krajina v Kanalski dolini je pretežno

⁴ V vzorec raziskave Mezgec 2015 sta bili za Kanalsko dolino kot reprezentativni enoti izbrani naselji Trbiž in Žabnice (za podrobnejši opis metodologije gl. Mezgec 2015: 10). Natančen in celovit pregled jezikovne krajine Kanalske doline bi lahko zagotovil le razširjen vzorec, v katerega bi bila vključena tudi druga, z avtohtonim dolinskim prebivalstvom poseljena naselja.

⁵ Napisi *bottom up* so napisi, ki jih samoiniciativno postavijo posamezniki, zasebne organizacije ali podjetja, napisi *top down* pa so napisi, ki jih na osnovi zakonskega predpisa postavijo javne uprave (Ben Raphael idr. 2006: 14).

⁶ Razlika je statistično pomembna ($p = 0,05$).

enojezična (81,6 % vseh napisov je enojezičnih), kar ne preseneča glede na zgodovinska dejstva, zakonsko nezaščitenost dolinske slovenske jezikovne skupnosti in posledično odsotnost pouka slovenskega jezika v dolinskem šolstvu. Število napisov s furlanščino je komaj opazno, kar odraža nizko stopnjo zaščite furlanskega jezika.

5 Slovenski jezik v dolinskih šolah

Pravica do učenja maternega jezika in poučevanja v maternem jeziku je ključnega pomena za ohranjanje identitete, jezika in njegove simbolne vloge oz. statusa.

Pouk slovenskega jezika v organiziranem šolstvu Kanalske doline (prim. Šumi, Venosi 1995; Gliha Komac 2002: 30–40, 2009: 72–81, 2014: 19–26) se je izvajal že v prvi polovici 18. stoletja, ko so bila nemška naselja zgolj jezikovni otočki. Pouk, ki je bil takrat v pristojnosti Cerkve, so vodili v krajevnem, ljudstvu razumljivem jeziku. Pospešena germanizacija tako fizičnega kot kulturnega okolja v drugi polovici 19. stoletja se je kazala tudi v šolstvu, in sicer najprej v župnijskih, kasneje pa v cesarsko-kraljevih slovensko-nemških utrakvističnih šolah. Poučevanju slovenskega jezika se je postopoma namenjalo vse manj prostora in je postajal zgolj jezik prehoda na nemško predmetno in jezikovno poučevanje. Po priključitvi Kanalske doline Kraljevini Italiji se v dolinskih šolah uvede tudi pouk italijanščine. Z Gentilejevo šolsko reformo v šolskem letu 1922/1923 nastopi obdobje enojezičnega šolstva (v italijanskem jeziku), ki iz šol vse do poznih 70. let 20. stoletja izžene pouk nemščine. Pouk slovenščine v dolinskih šolah zelo fragmentarno in sporadično ter pod različnimi imeni ponovno zaživi šele v poznih 90. letih.

V vmesnem obdobju (pa vse do danes) je bilo ohranjanje in poučevanje slovenskega jezika odvisno predvsem od jezikovne zavesti (ter jezikovnega znanja in rab) domačega družinskega okolja ter zunajšolskih dejavnosti. Priložnosti za javno rabo in učenje, razen v okviru cerkvenega in večkrat tabuiziranega ljudskega obredja (prim. Gliha Komac 2014), vse do poznih 70. let, ko zopet zaživijo izbirni popoldanski tečaji slovenskega jezika, ni bilo.⁷

Slovenščina zopet vstopi v dolinske šole 19. januarja 1998. Do šolskega leta 2003/2004 se pouk slovenskega jezika izvaja v okviru predmeta o dolinskih običajih in navadah, in sicer v vrtcih in osnovnih šolah (do vključno 5. razreda) pod različnimi imeni; v tem šolskem letu je v spričevalu prvič v povojnem času formalni zaznamek o znanju slovenskega jezika, pridobljenem v okviru rednega pouka (Gliha Komac 2015: 44, 45).

Kljub zakonodajnim določbam,⁸ izraženi podpori oblasti in organizacij ter pozitivnim stališčem dolinskega prebivalstva (tudi z vsakoletno izraženo željo staršev po

⁷ Od leta 1996 dalje za izbirne tečaje slovenskega jezika in vrsto spremljajočih dejavnosti neprekinjeno skrbi SKS Planika; v šolskem letu 2015/2016 je tečaje obiskovalo 20–25 otrok.

⁸ Zakon 38/2001 predvideva, da lahko šole v občinah na zaščitenem območju Videmske pokrajine uvajajo dvojezični pouk v slovenskem in italijanskem jeziku ter da lahko vrtci in osnovne šole s italijanskim učnim jezikom v svoj učni program vključijo učenje krajevnih tradicij, jezika in kulture tudi v slovenskem jeziku. Za uvajanje omenjenih dejavnosti je predviden poseben postopek, staršem pa na začetku šolskega leta pripada odločitev o tem, ali bodo njihovi otroci obiskovali ta pouk ali ne.

pouku slovenskega jezika) se z vsakim novim šolskim letom začnejo pogajanja in prizadevanja za pridobivanje sredstev za izvajanje pouka slovenskega jezika. Ta posledično steče po začetku siceršnjega šolskega leta in se predčasno konča, vsako leto se ponovijo dogovori o dejanski izvedbi pouka (prim. Gliha Komac 2015: 40–43). Slovenščina ni sistematično umeščena v redni dolinski izobraževalni sistem, nedomišljen in pomanjkljivo izdelan šolski program pa ne omogoča dopolnjevanja in nadgradnje, kar vpliva na nizko motivacijo za učenje in zgolj fragmentarno jezikovno znanje.

Pouka slovenskega jezika v dolinskih šolah je bilo v zadnjih 15 letih deležno nemalo otrok, zagotovo več kot 200 v posameznem šolskem letu.⁹ Nizek delež otrok, ki se vpišejo na bližnje srednje šole in univerze, kjer je mogoče študirati v slovenskem jeziku ali pa vsaj poslušati predmete v slovenskem jeziku ali o njem, ter izrazito nizka samoocena jezikovnih znanj in praks v slovenskem jeziku med dolinsko mladino (Gliha Komac 2009: 160; Vavti 2007: 174) še dodatno opozarjata na pomanjkljivosti obstoječe jezikovne politike pri ohranjanju slovenskega jezika na območju Kanalske doline.

6 Sklep

Nekoliko dopolnjena Toporišičeva teza, da v Kanalski dolini družba, država še vedno nima niti posluha niti smisla za potrebe dolinskega prebivalstva, pa naj gre za slovensko ali italijansko jezikovno politiko (Toporišič 1991: 56), ostaja aktualna.

Splošna jezikovna podoba in jezikovna krajina Kanalske doline kažeta na prisotnost slovenskega jezika, a na izrazito zasebni ravni. Dolinsko prebivalstvo prepoznava slovenski jezik kot enega izmed dolinskih jezikov in izraža pozitivna stališča do njega, v jezikovni krajini je na ravni napisov zasebnikov slovenski jezik celo bolj prisoten kot na celotnem poselitvenem ozemlju slovenske manjšine v Italiji, a napisi v slovenskem jeziku na javnih ustanovah so redki in slovenski jezik še vedno nima (primerne) mesta v obveznem šolskem procesu.

Nova zakonodaja je prinesla možnosti sprememb, dejstvo pa je, da so te premalo izrabljene ali pa sploh niso izrabljene. Tudi v škodo ohranjanja dolinske jezikovne raznolikosti.

Literatura

- BEN-RAFAEL, Eliezer idr., 2006: Linguistic landscape as symbolic construction of the public space: the case of Israel. *International Journal of Multilingualism* 3. 7–30.
- BUFON, Milan, 1992: *Prostorska opredeljenost in narodna pripadnost*. Trst: Slori; Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- BUFON, Milan, 2015: *Slovinci v Italiji: koliko, kje in kako*. www.slori.org
- CENOZ, Jasone, GORTNER, Durk, 2006: Linguistic landscape and minority languages. *International journal of multilingualism* 3. 67–80.

⁹ V šolskem letu 2015/16 je pouk slovenskega jezika potekal od konca novembra 2015, in sicer po vseh dolinskih vrtcih in šolah, spremljalo pa ga je 282 otrok.

- GLIHA KOMAC, Nataša, 2009: *Slovenščina med jeziki Kanalske doline*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede; Ukve: SKS Planika; Trst: Slori.
- GLIHA KOMAC, Nataša, 2014: *Ljudska religioznost v Kanalski dolini: O umiti in v prt zaviti lobanji*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- GLIHA KOMAC, Nataša, 2015: Odkrivanje domače govorice prek znanstvenih raziskav – primer Kanalske doline. Martin Kuchling (ur.): *Slovenščina – živ jezik v družini in javnosti*. Celovec: Inicijativa Slovenščina v družini, Krščanska kulturna zveza. 37–54.
- LANDRY, Rodrigue, BOURHIS, Richard Y., 1997: Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: an empirical study. *Journal of Language and Social Psychology* 16/1. 23–49.
- MEZGEC, Maja, 2015: *Raziskava o jezikovni pokrajini na naselitem območju slovenske skupnosti v Italiji*. Trst: Slori.
- MINNICH, Robert G., 1993: *Socialni antropolog o Slovencih: zbornik socialnoantropoloških besedil*. Ljubljana: Slori, Amalietti.
- Odlok 2007: Odlok predsednika Republike Italije z dne 12. septembra 2007: odobritev tabele z občinami v Furlaniji Julijski krajini, kjer se izvajajo ukrepi o varstvu slovenske manjšine, v skladu s 4. členom zakona z dne 23. februarja 2001, št. 38 = Decreto del presidente della Repubblica Italiana del 12. settembre 2007: Approvazione della tabella dei comuni del Friuli-Venezia Giulia nei quali si applicano le misure di tutela della minoranza slovena, a norma dell'articolo 4 della legge 23 febbraio 2001, n. 38. *Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana*, 276/2007.
- STEINICKE, Ernst, 1984: *Das Kanaltal/Val Canale: Sozialgeographie einer alpinen Minderheitenregion*. Innsbruck: Universität, Institut für Geographie.
- STRANJ, Pavel, 1992: Kanalska dolina. Kritična analiza ocen etnične strukture prebivalstva. *Razprave in gradivo* 26/27. Ljubljana: INV. 72–109.
- SUSSI, Emidio idr., 2011: *Raziskava o preverjanju izvajanja zaščite slovenske manjšine po 8. členu zakona št. 38/2001*. Trst: Institucionalni paritetni odbor za probleme slovenske manjšine, Slori.
- ŠUMI, Irena, 2000: *Kultura, etničnost, mejnost: Konstrukcije različnosti v antropološki presoji*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- ŠUMI, Irena, VENOSI, Salvatore, 1995: *Govoriti slovensko v Kanalski dolini. Slovensko šolstvo od Marije Terezije do danes*. Trst: Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1991: *Družbenost slovenskega jezika: Sociolingvistična razpravljanja*. Ljubljana: DZS.
- Ustava Republike Italije = Costituzione delle Repubblica Italiana. www.quirinale.it/qrnw/costituzione/pdf/costituzione.pdf
- VAVTI, Štefka, 2007: Asimilacija in identitete v Kanalski dolini in na južnem Koroškem – primerjalni pregled. *Razprave in gradivo* 53–54. 166–177.
- Zakon 482/1999: Določila za zaščito zgodovinskih manjšin = Legge 482/1999: Norme in materia di tutela delle minoranze linguistiche storiche. *Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana*, 297/1999.
- Zakon 38/2001: Določila za zaščito slovenske jezikovne manjšine v deželi Furlaniji Julijski krajini = Legge 38/2001: Norme di tutela della minoranza linguistica slovena della regione Friuli-Venezia Giulia. *Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana*, 56/2001.